

DELITEV DRUŽBE

Vjeran Katunarić, Dioba društva, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb, 1988, 180 str.)

Čeprav knjiga v svojem podnaslovu pove, da gre za prikaz socialne fragmentacije v ameriški, sovjetski in jugoslovanški družbi, je temu namenjena le druga polovica knjige, ki je zgolj eksplikacija njene centralne teme - fragmentacije sodobnih družb s sociološkega vidika. Avtor izhaja iz dejstva, da družbeni razvoj moderne in postmoderne epohe ne pritrjuje nobeni do sedaj razviti sociološki teoriji oz. pričakovanjem njenih avtorjev (danes se "obračata v grobu" tako Marx kot Stalin, tako funkcionalisti kot drugi konservativci, nihče ne bi bil zadovoljen). Kot je tudi res, da se drobci teh preteklih teoretskih vizij (med sabo večinoma izključujočih), v sodobnosti potrjujejo ter soobstajajo, čeprav s to razliko, da so se danes prisiljeni odreči svojim temeljnim ambicijam.

Tu se pojavi vprašanje, kaj to pomeni za sociologijo kot vedo o družbah in njihovi dinamiki, če se pa nobena od (med sabo izključujočih) socioloških teorij ni pokazala za bistveno boljše ali bistveno slabšo od druge, saj niti ena ni v celoti pravilna ali povsem napačna. Avtor vidi odgovor v tistem, kar je bistveno za postmoderno: če je njena značilnost kot umetnostne epohe to, da gre za "odsotnost dominantnega stila in nespoštovanje strogih meja med umetnostjo in mediji vsakdanjega življenja", potem bi "postmoderna" v sociologiji morala pomeniti nekaj podobnega - odsotnost strogih meja med različnimi teoretičnimi usmeritvami in potrebo po takšni metodi miselne sinteze, ki bi sestopila z ravni različnih ideologij ter akademskih teorij (značilnih za preteklo stoletje) v konkretno družbeno realnost. Tak pristop je v knjigi prepričljivo argumentiran.

Pravzaprav bi lahko pričakovali podoben iztek v "postmoderno" pri skoraj vsaki od družboslovnih, humanističnih in naravoslovnih znanosti in ne le pri sociologiji (seveda, če so se prisiljene ukvarjati s tem). Kako pa socialno delo? Ali ne stojimo pred podobnimi vprašanji tudi takrat, ko razmišljamo o socialnem delu bodisi v teoretskem (interdisciplinarnost) ali pa v metodičnem smislu (skupnostno socialno delo)? Ko se na primer vprašamo, kaj socialno delo lahko "dobi" od sociologije oziroma do kod je sociološki vidik za socialno delo nepogrešljiv, od kod naprej pa se ga lahko pušča v oklepaju; ko socialni delavec kot akter

v skupnosti začuti, da včasih potrebuje določena znanja, ki jih lahko dobi le izven lastne stroke; ko mu tisočkrat uspešno uporabljena večšina odpove, ker ne pozna konteksta, v katerem jo je uporabil itd.?

Z vidika tovrstnih vprašanj je Katunaričeva knjiga zlasti zanimiva tam, kjer govori o solidarnosti, ki je osrednji pojem tako socialnega dela kot tudi klasične sociologije, v kateri ima moralna problematika središčno mesto (kar velja tako za Durkheima kot za Marxa). Lahko rečemo, da tako kot je osrednja tema socialnega dela (re)integracija posameznika v neposredno družbeno okolje, tako je osrednja tema sociologije - socialna fragmentacija. Prav to so poskušale različne sociološke teorije različno razložiti in prav tu so doživele svoj neuspeh.

Durkheim se prvi temeljito spopada z najtežjo snovjo v zgo-dovini družboslovnih znanosti, tj. z vprašanjem, zakaj slabijo dani najboljši pogoji za njihovo vzpostavljanje (krepi se skupno delo, večje so komunikacijske zmožnosti itd.). In daje odgovor, da je to zaradi slabljenja družbenih vezi v procesu razpadanja segmentarne družbe; ker pa ta proces še ni popolnoma končan, še ni vzpostavljen novi tip družbe ter s tem tudi ne nova družbena solidarnost (t.i. organska solidarnost, ki izhaja iz delitve dela). Za stari tip družbe je namreč značilna segmentacija, za novi tip pa fragmentacija. Prva označuje utopljenost posameznika v kolektiv, s katerim je brezpogojno (mehansko) solidaren, s razvojem trgovine in rokodelske specializacije (v srednjeveških evropskih mestih) pa nastaja profesionalna organizacija dela, zaradi katere presegajo ljudje stare lokalne bariere ter postajajo gibljivi (k organizacijam pristopajo prostovoljno, status v njih regulirajo z dogovori itd.), kar povzroča njihovo medsebojno odvisnost v največji meri.

Namesto brezpogojne solidarnosti, karakteristične za družbeni segment, nastopi s fragmentacijo pogojena oz. dogovorna solidarnost, ki izhaja predvsem iz prostovoljnega karakterja članstva v organizaciji. Zato je boljši izraz za solidarnost v fragmentarni družbi - soglasnost (kot npr. politična soglasnost med različnimi strankami, kjer je država posrednik in koordinator med njimi). Kot so stranke okostje političnega sistema, tako so profesionalne in strokovne organizacije okostje družbe, torej njeno moralno žarišče. Na ta način Durkheim ne razlaga razvoja gospodarstva (trga, konkurence) in države (kot korektorja) skozi potek družbenih nasprotij, iz katerih je šele možno oblikovanje sporazumov in soglasij. Njemu je soglasje samo po sebi predpostavka. On je prepričan, da delitev dela poraja novo solidarnost (ne pa razkola) in v posamezniku utrjuje "zavest o svoji odvisnosti od družbe", isto zavest pa naj bi imele tudi skupine. Zato konflikte interpretira kot moralno krizo in jih ima za disfunkcijo v družbi, za nepravilnosti. Politični spori, štrajki, samomori, razveze, vse to za Durkheima sicer niso patološki pojavi, pač pa deviacije, ki ne vodijo nikamor. Zato

tudi npr. prve svetovne vojne ne moremo razložiti z Durkheimovim pojmom anomije, pač pa kot posledico imperialističnih naspotij (kdor namreč dominira nad svetovnim tržiščem, lahko popusti le kot vojni poraženec).

Medtem ko Durkheim pričakuje od družbene fragmentacije nov tip solidarnosti, pa Max Weber napoveduje nepovratno izginjanje solidarnosti s prevlado formalne racionalnosti. Izvor solidarnosti je po Weberu v "hišni skupnosti" kot proizvodni in potrošni skupnosti, na kateri temelji družina in zakonske zveze. Ker sta slednji za svoje pripadnike dolživljanjski in trajni, je le v njih možen čisti tip solidarnosti. V agrarnih družbah se solidarnost lahko razširi še na sosedstvo in podobne prostorske skupnosti, kjer pa je že šibkejša in začasna. Za razliko od Durkheima sodi Weber, da so vse izvensorodstvene in izvensosedske oblike solidarnosti vprašljive. Solidarnost se lahko pojavlja v vseh skupinah, kjer obstajajo pogoji "skupnostnega delovanja" (ekonomski, jezikovni, vojne situacije ipd.), vendar pa se skupine (kot npr. razred, etnija, narod) organizirajo kot skupnosti samo, če se čutijo ogrožene. V normalnih okoliščinah ne delujejo enotno. Rasa, etnična skupnost, narod, nacija, imajo obeležje svoje skupnostne pripadnosti zato, da z njimi označijo meje v odnosu na druge tvorbe iste vrste. Če kakšna skupina ogroža to mejo glede na drugo skupino, se pojavi solidarnost, ki se lahko izrazi agresivno ali obrambno. Podobno je tudi z razredom, le da se takšna skupnost formira na trgu (npr. solidarnost delavcev napram kapitalistom kot njihovim skupnim nasprotnikom). Tako kot je tržišče razdeljeno z mejami (ki jih določajo interesi monopolističnih skupin), tako je družba razdeljena na politične skupnosti. V obeh primerih raste število skupin in s tem število posrednih odnosov med njimi. Od tod vse večji pomen gospodarske in politične birokracije, ki s svojo birokratsko proceduro vsiljuje formalno racionalnost, kar pomeni nepovratno propadanje družbene solidarnosti, iz česar ni izvzeta nobena skupina.

Pri K. Marxu pa problem solidarnosti nastopi kot temeljna zadrega. Zaradi tega, ker jo je težko opredeliti, je tudi njegova opredelitev delavskega razreda neprecizna. Pojem delavskega razreda zastavi na solidarističen način, saj ga koncipira glede na tisto solidarnost, ki je predhodna industrijskim razredom ter značilna za tradicionalne skupnosti. Toda solidarnost v tradicionalnem smislu izvira iz družinske skupnosti in kot taka lažje funkcionira kot pa razredna solidarnost, saj gre pri tradicionalnih skupnostih za trdnejše meje, katerih slabljenje poveča občutek ogroženosti posameznih skupnosti ter mobilizacijo njihovih članov na principu solidarnosti. Res je, da je skupna ogroženost centralni dejavnik tudi pri delavskem razredu v kapitalizmu in podobno kot se kapitalisti uspešno solidarizirajo, ko jih ogrožajo delavski interesi, podobno je tudi Marx pričakoval, da se bodo tudi delavci solidarizirali proti kapitalistom (v končni instanci na državni ravni je dikta-

tura proletariata). Vendar je dejstvo, da razredna solidarnost uspešno funkcionira, ko gre za kapitaliste (čeprav so si sicer konkurentni na trgu), ko pa gre za spodnje razrede, praviloma ne. Ob tem ima Marx tudi vse konflikte in nasprotja med delavstvom za od zunaj vsiljene (s strani kapitalističnega sistema); iz tega Lenin sklepa, da se delavstvo, ker se ga združuje od zunaj, lahko tudi združi le od zunaj (od zgoraj), iz tega pa izvirajo znane posledice.

Skratka, že pojem solidarnosti je primer, kako se velike sociološke teorije prejšnjega stoletja pokažejo za nezadostne. "Drobljenje družb na množstvo skupin in torišč, v katerih se odvijajo spori med skupinami in posamezniki, nujno zahteva spremembe v sociološki teoriji. Vsi glavni pristopi k proučevanju družbe - marksistični, funkcionalistični in mikrostrukturalistični (mikrointerakcionistični) - imajo danes svoje mesto. Vendar pa se mora brez obžalovanja zavreči tisto, kar je v njih odvečnega." (str. 174)

Sodobna družbena fragmentacija daje vtis, da se majhne skupine vse bolj instrumentalizirajo z vidika individualnih interesov, kar je usoda mestnih skupnosti. Kot poudari John Macdonis, je prav prijateljstvo edina oblika medsebojnih zvez v smislu t.im. primarne mreže, ki funkcionira kot nadomestek tradicionalne oblike skupnosti. Lahko bi rekli, da je nasploh družbena mreža usoda skupnosti v industrijski družbi. Mreža je namreč tista socialna dimenzija, ki posreduje med individualnimi odnosi in družbenim sistemom, med lokalnim in nacionalnim nivojem. Analiza mreže (verige oseb, s katerimi nek akter vzdržuje kontakte) odkriva neskončen izvor oblasti v družbi, pri čemer so zlasti pomembni ljudje, ki živijo od znajdenja v mrežah kot posredniki med posamezniki, skupinami, institucijami in celo kulturami. Ti posredniki zavzemajo mesto, ki je pomembno središče zbiranja (npr. pivnice) in imajo večjo kontrolo nad pomembnimi dejavniki kot so denar, ugled, pozicija v politični organizaciji, poznanstva, sorodstva itd. Nekateri vidijo cilj mrežne analize v odkrivanju "jakosti slabotnih vezi" (Mark Granovetter): slabost vzdrževanja "močnih vezi" je namreč v odvisnosti, zaprtosti do drugih, v večjih časovnih stroških za vzdrževanje zveze in večji negiblivosti. Nasprotno so ljudje s "slabotnimi zvezami" (poznanstva!) bolj pripravljeni k spremembam okolja in vzpostavljanju novih vezi, s tem pa so prav "slabotne zveze" močan most med malimi in zaprtimi skupinami ter družbo. Tu se lahko vprašamo, kaj to pomeni za našo družbo, ko sorazmerno z ekonomsko krizo (vse večja nezaposlenost, siromaštvo...) raste tudi pomen "močnih vezi" (npr. med najožjimi družinskimi člani; gl. prispevek G. Čačinovič-Vogrinčič v tej številki).

Pojem mreže zahteva tudi drugačno razumevanje tistega, kar razumemo pod osnovno skupino. Pri njeni opredelitvi je treba izhajati iz interakcije, ne pa iz strukture. Družina, skupina vrstnikov, profesionalna združba itd. (kot tradici-

onalne družbene skupine) so zgolj deli interakcijskih mrež, ki prežemajo strukturalno opredeljene skupine. Razlike med strukturalno opredeljenimi skupinami in interakcijsko mrežo je namreč tem večja, čim večja je gibljivost ljudi v neki družbi. Ker vsaka industrijska družba (v perspektivi) poveča gibljivost ljudi, se morajo spremeniti tudi kriteriji za to, kaj so osnovne skupine - to pa pomeni, da si s korporacijami (Durkheim) razredi (Marx), z družino (Comte), družbenim organizmom (Spencer), verskimi skupnostmi (Weber) ne moremo več razložiti sodobne družbene dinamike, saj so kolektivistični kriteriji nezadostni. Zato teoretiki mrež predlagajo, da se iz nepreglednega mnoštva mrež izpostavijo tisti deli, ki imajo večjo gostoto interakcij ("točke", "bloki"), te tvorbe pa lahko glede na njihovo večjo interakcijsko gostoto (napram drugim delom mreže) imamo za relativno zaprte sestave - skupine. Take skupine nimajo tako ostrih obrisov kot jih imajo primarne skupine (npr. družina), ne moremo pa jih tudi reducirati nanje, saj taka osnovna skupina lahko zajema tudi neformalne vezi z ljudmi, ki ne spadajo v družinsko ali delovno skupino. Vse to hkrati kaže tudi na potrebo po drugačnem načinu preučevanja družbenega življenja. Osnovne skupine namreč postajajo v fragmentarni družbi vse bolj anonimne in jih s klasičnimi tipi ne moremo zaobjeti. Od tod tudi Katunaričev poudarek, da se vsi klasični tipi skupin - "nahajajo na mapah ideologij, od družine do nacije. Središča osnovnih skupin so pomaknjena stran od središč nominalnih skupin in tu vznikata spor med ideološkim in znanstvenim pristopom. Ideologije nudijo ljudem kognitivne mape, ki kažejo sfero vidnega, do koder seže zdravi razum, tisto, kar pa je pomembno in bistveno, pa zakrivajo." (str. 58)

To je le nekaj poudarkov, zaradi katerih je omenjena knjiga zanimiva tudi iz vidika socialnega dela. Tako kot sociologija zgublja iluzijo o vsemogočnosti svojih teoretičnih konceptov, katerih aplikacija naj bi ponovno vzpostavila izgubljeno družbeno enotnost, solidarnost, smisel itd., tako se tudi socialno delo mora odreči iluziji, da lahko že zgolj kot večšina nudi pomoč in vzpostavlja solidarnostne odnose. Večkrat se namreč praktična uporabnost metode (skupnostno delo npr.) konča že s tem, da nekaj spoznamo in bolje razumemo in že to je njen uspeh, saj je prav to nujen korak do tistega, kar naj bi šele spreminjali, uvajali, odpravljali. Vsekakor je treba najprej razumeti, potem spreminjati, pa naj gre za mehanika, zdravnika, socialnega delavca ali sociologa. V sklepni misli npr. avtor pravi, da sociologi mogoče res lahko razumejo, kaj je to med ljudmi, kar jih v sodobnih družbah vse bolj oddaljuje med sabo, kot tudi fiziki razmejo, zakaj se nebesna telesa medsebojno vse bolj oddaljujejo. Toda tako sociologi kot fiziki ne razumejo smisla tega procesa. Za tovrstno razumevanje je sociologu potrebna še neka dodatna senzibilnost, ki je ne more dobiti zgolj iz svoje stroke (tu mu lahko koristi npr. sodobna književnost). Zdi se, da je ta problem pri socialnem delavcu še večji, saj se z vprašanjem smisla

tistega, kar stoji pred njim kot problem, sooča takorekoč vsak dan. Če ga ignorira, je slabo, če misli, da ga poseduje (kot strokovnjak), je še slabše.

Srečo Dragoš